

Миронюк Т. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6902-7565>;

Запорожець А. К. – старший оперуповноважений Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8955-9764>

Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні

Мета статті – конкретизувати поняття булінгу, визначити його основні ознаки, причини, види, суб'єктивний склад для подальшої модернізації заходів із запобігання цьому негативному явищу в Україні; сформулювати пропозиції та рекомендації стосовно вдосконалення кримінально-правового захисту особи від булінгу в нашій країні. Для реалізації зазначеної мети в статті виконано такі завдання: розглянуто різні підходи до розуміння поняття булінгу як однієї із форм насильства; досліджено його соціальну та правову сутність, причини виникнення; проаналізовано суб'єкти булінгу, надано їх кримінологічну характеристику; визначено форми булінгу в Україні. **Методологія.** У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їхніх суперечностях, розвитку та змінах, що дає змогу об'єктивно оцінити рівень й ефективність запобігання насильству серед неповнолітніх в Україні; формально-логічний метод, за допомогою якого виявлено елементи правового механізму запобігання насильству; порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу чинного законодавства та міжнародних нормативних актів; статистичний – у процесі дослідження емпіричних даних і статистичного матеріалу з метою отримання математичних підстав опрацювання результатів опитування, анкетування й обґрунтування висновків наукової роботи; метод формальної логіки (аналіз і синтез, гіпотеза) під час визначення основних напрямів наукової роботи й вирішення проблемних питань. Теоретичним підґрунтям публікації стали праці вітчизняних та іноземних учених, присвячені аспектам запобігання булінгу. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній сформульовано авторське визначення поняття булінгу, встановлено основні детермінанти булінгу серед дітей в Україні, доведено його безпосередній зв'язок з насильницькою злочинністю, виокремлено форми взаємозв'язку булінгу та злочинності з іншими девіантними виявами в суспільстві, які мають спільне походження, що виявляється в агресії (учинення вбивства, доведення до самогубства, катування). Завдяки поглибленому дослідженню детермінант булінгу й осіб, які його вчиняють, вважаємо за доцільне підвищити ефективність кримінально-превентивної діяльності. **Висновки.** На підставі результатів здійсненого наукового дослідження запропоновано розглядати можливість кримінально-правової відповідальності дітей, які досягли віку 14 років, за вчинення булінгу. Закріплення такої відповідальності в Кримінальному кодексі України могло б стати одним із засобів запобігання та протидії булінгу. Також розроблено трирівневу систему запобігання цьому негативному явищу в Україні.

Ключові слова: булінг; кібербулінг; жертва булінгу; булер (булі), спостерігачі; детермінанти булінгу; міжнародний досвід; запобігання; заходи протидії булінгу в Україні.

Вступ

Проблему шкільного цькування у світі ґрунтовно досліджують з 1980-х років на противагу українським ученим, які звернули увагу на це питання лише в останнє десятиліття (перші дослідження в Україні розпочалися 2005 року). Це пов'язано насамперед із тим, що останнім часом булінг серед українських школярів набув значного поширення (або, можливо, суспільство частіше стає його свідком, зокрема, унаслідок потрапляння в мережу Інтернет відео, на яких діти булять одне одного). За даними ВООЗ, Україна належить до десятки країн Європи за його розповсюдженістю серед школярів 11–15 років. Невтішні показники дають змогу замислитися над проблемою всім, хто може посприяти її розв'язанню, – батькам, педагогічним працівникам, правозахисникам, психологам і, безперечно, управлінцям, які формують політику в галузі освіти.

Однак для створення ефективних механізмів протидії шкільному цькуванню необхідно мати об'єктивні й актуальні дані щодо ситуації, пов'язаної з відповідним явищем (Kolha, 2019).

Мета і завдання дослідження

Метою публікації є визначення поняття булінгу, його основних ознак, видів, детермінант, суб'єктивного складу для подальшого вдосконалення заходів із запобігання цьому негативному явищу в Україні, а також формулювання пропозицій і рекомендацій стосовно вдосконалення кримінально-правового захисту особи від булінгу в Україні на підставі проведеного аналізу.

Виклад основного матеріалу

Водночас попит суспільства на вирішення цього питання великий. За даними моніторингу Інституту модернізації змісту освіти, фахівці його

психологічної служби у 2018–2019 роках ухвалили понад 86 тис. запитів від учасників освітнього процесу щодо протидії булінгу. Зокрема, від батьків надійшли 27 772 звернення, від педагогічних працівників – 23 108, дітей – 30 178 та інших зацікавлених осіб – 5 490 (Pazychuk, 2019).

На початку 2019 року в українському правовому полі з'явилося визначення поняття булінгу, запроваджене в так званому антибулінговому законодавстві. Умовно цей закон містить дві частини – покарання та профілактику (Pazychuk, 2019).

У грудні 2018 року набув чинності Закон про протидію булінгу. У документі не лише надано дефініцію поняття булінг, а й зазначено адміністративну відповідальність за нього (ст. 173⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення) ("Kodeks Ukrainy", 1984).

У Законі надано визначення булінгу (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка) (цькування) – це діяння (дії чи бездіяльність) учасників освітнього процесу психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчинено стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могло бути чи було заподіяно шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

У Законі також визначено механізми протидії цькуванню, зокрема, на засновника закладу освіти покладено функцію контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження й оприлюднення на своїх веб-сайтах плану заходів щодо запобігання та протидії булінгу, а також забезпечення відкритого доступу до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти. Водночас у Законі передбачено порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків та інших осіб; зазначено процедуру видання рішення про проведення розслідування. Крім цього, згідно зі змінами до ст. 73 Закону України «Про освіту», освітньому омбудсмену надано право здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладі освіти й отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загальної кількості випадків булінгу в закладах освіти (Myskevych, 2019, p. 18-22).

Такі заходи є цілком логічною та необхідною реакцією держави щодо запобігання вкрай небезпечному суспільному явищу.

Водночас за дев'ять місяців, відколи почалися зазначені зміни, суди України розглянули 197 справ

щодо звинувачення в булінгу. 77 винуватців пресингу було оштрафовано, переважно це батьки. Хоча реальна цифра таких правопорушень, безумовно, більша, оскільки кожна четверта дитина вважає себе жертвою булінгу та лише незначна частина постраждалих розповідає про це дорослим (Berezovska, 2019).

З огляду на наявну в Україні практику, найчастіше дії булерів кваліфікують як хуліганство (ст. 296 КК України). Також за дії дітей-булерів до відповідальності притягують їхніх батьків, згідно з ч. 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей». Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, призводить до накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від 10 до 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Проте сплата штрафу батьками дитини не є покаранням безпосередньо для дитини і навряд є приводом для її перевиховання. Не можна проконтролювати й те, чи провели батьки зі своєю дитиною виховну бесіду або звернулися по допомогу до психолога ("Sait "Yuryskonsult" 2019).

Отже, на сьогодні вітчизняні наукові дослідження та законодавство з протидії цькуванню перебувають на етапі становлення. Попри позитивні законодавчі зміни, згідно зі статистикою та даними досліджень, кількість випадків булінгу не зменшується. Водночас шкільні психологи звертають увагу на те, що покарання не завжди є дієвим засобом під час розв'язання зазначеної проблеми, оскільки булер може помститися пізніше. Це зумовлює виникнення проблеми булінгу поза освітнім закладом, на яку не поширюється дія закону. Тому, цькування дітей поза межами шкільного подвір'я також має бути у фокусі відповідних інстанцій та не залишатися безкарним.

Українські правознавці зауважують важливість прийняття закону та виокремлення в законодавстві поняття булінгу як виду правопорушення, вказуючи, водночас, на низку аспектів, що можуть ускладнювати процедуру притягнення до відповідальності. У зв'язку з тим, що булінг є кваліфікованим правопорушенням і, відповідно до закону, означає застосування насилля (фізичного або психологічного) з метою підпорядкування жертви своїм інтересам, на суді необхідно доводити не лише факт насильства, а й те, що воно було скоєно з метою контролю однієї дитини над іншою (Myskevych, 2019, p. 18-22).

Ураховуючи такі тенденції, аналізована проблематика потребує додаткового наукового дослідження, визначення булінгу та створення ефективних заходів із протидії та запобігання цьому негативному явищу.

Щодо терміну булінг, то він походить від англійського дієслова to bully. Відповідно до Кембриджського словника англійської мови, дієслово to bully означає: ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим ніж ви, доволі часто примушування такої особи до небажаних дій ("Meaning of "bully", 1998).

В Оксфордському словнику дієслово to bully – це прагнути завдати шкоди, залякати або примусити до небажаної дії уразливу особу чи особу, яка такою сприймається ("Meaning of "bully", 1998).

Українською мовою цей термін перекладено як залякування, цькування. Ознакою булінгу є систематичні знущання з боку однієї особи чи групи осіб з індивіда, який не може захиститися.

Булінг є явищем інтернаціональним, що досліджують учені низки країн: Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Канади, Норвегії, Фінляндії тощо. Російський науковець І. Кон зауважує, що за останні 20 років булінг став міжнародним соціально-психологічним і педагогічним терміном, який означає складну сукупність соціальних, психологічних, кримінологічних і правових проблем ("Meaning of "bully", 1998, p. 379).

Норвезький психолог Д. Ольвеус 1993 року опублікував визначення булінгу в середовищі дітей і підлітків, яке стало загальноприйнятим, – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили ("Meaning of "bully", 1998).

Дослідниця Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи. Вона зазначає, що булінг – це агресивна поведінка, спрямована на приниження почуттів, висловлювання негативних емоцій та образливе оцінювання іншої людини. Водночас булінг не є порушенням закону, адже в карному кодексі, як правило, немає закону, згідно з яким особу з такою поведінкою буде покарано (Randall, 2001, p. 12-13). Усі дії, що утворюють булінг, попри їх різноманітність, мають спільні риси.

В Україні питання булінгу лише починають вивчати. У науковій літературі, присвяченій цій проблематиці, представлено низку визначень такого явища. Х. Лейманн характеризує булінг як «соціальну взаємодію, через яку одна людина (іноді декілька) зазнає нападів іншої (іноді декількох, але зазвичай не більш як чотирьох)

майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що викликає в жертви стан безпомічності й виключення з групи» (Randall, 2001, p. 12-13).

Дослідники О. Морозов, Д. Булда та М. Бородаєва визначають булінг як агресивне переслідування одного з членів колективу іншими (Mogozov, 2010, p. 262-263).

Вивчаючи феномен булінгу, В. Пономарьов зазначає, що така агресивна поведінка може виявлятися як у фізичному, так і в психологічному або комбінованому (фізичному та психологічному) насильстві. Крім того, О. Ожйова зауважує, що такі дії вчиняють з певною метою (Ponomarev, 2013, p. 126-130).

Булінг завжди переслідує ціль знищити, скривдити, деморалізувати, підкорити, викликати страх у своєї жертви. Це можуть бути систематичні словесні образи, виявлення зневаги, знущання з когось. Наслідки набувають таких форм: вибивання, відбирання або пошкодження речей, приниження гідності тощо (Yanishevskaya, & Tymoshenko, 2018).

Зазначені фізичні або словесні дії притаманні для прямого булінгу. Також слід виокремити непрямий булінг (маніпулятивна поведінка, розповсюдження чуток, відомостей, виключення людини зі спілкування певного кола осіб, спільних занять (хобі), ігор, ігнорування, бойкот).

Водночас вивчення різноманітних досліджень засвідчує, що булінг можна вважати першим кроком до злочинної поведінки. 60 % із тих, кого було визначено кривдником у 6–9 класах, мали хоча б одну судимість до 24 років, а 35–40 % скоїли три або більше тяжких злочини до досягнення 25-річного віку (Kopovalov, 2013).

Переважно у кривдників з'являється справжня жорстокість. Вважаємо це відхиленням, стійким і здатним до подальшого негативного розвитку феноменом. Жорстоке ставлення до іншого у певному віці загалом зрозуміле дитині. І якщо на підставі цього вона продовжує так ставитися до іншого, то знає, що робить, і відчуває ті руйнівні почуття, які «схвалюють» подібні стосунки.

Особливі форми такої жорстокості набувають кримінального характеру. Усвідомлення настання негативних наслідків особою слід розглядати як прямий умисел, це засвідчує про наявність складової злочину – його суб'єктивну сторону. Деякі вчені обстоюють позицію, що діти, які вчиняють булінг у ранньому віці, у майбутньому можуть стати злісними правопорушниками, вбивцями та насильниками.

Нині науковці надають класифікації видів булінгу: фізичний (завдання ударів, штовхання, ляпаси, стусани, щипання, шмагання); словесний (обзивання, глузування або висловлювання, якими

ображають стать, расу або сексуальну орієнтацію); соціальний (виключення інших із групи чи розповсюдження пліток або чуток); в письмовій формі (написання записок або знаків, що є болючими чи образливими); електронний або кібербулінг (розповсюдження чуток та образливих коментарів із використанням електронної пошти, мобільних телефонів (надсилання СМС) і сайтів соціальних мереж); мобінг (булінг на робочому місці). Булінг поділяють залежно від середовища, де відбувається насильство: реальне та віртуальне. Кібербулінг (належить до віртуального виду насильства) – це електронне повідомлення, яке:

– виводить з рівноваги, залякує або бентежить іншу особу;

– застосовує електронну пошту, мобільні телефони, СМС і сайти соціальних мереж для залякування, настирливого приставання, соціального виключення й завдання шкоди репутації та дружнім стосункам;

– охоплює приниження, образи, а також може передбачати розповсюдження чуток, приватної інформації, фотографій, відео або містити погрози завдання шкоди (Znebrova, 2016, p. 12).

На нашу думку, за об'єктом посягання слід виокремити такі види булінгу (за цим критерієм можна відстежити об'єктивну сторону правопорушення):

– фізичний (нанесення різних, зокрема за ступенем тяжкості, тілесних ушкоджень, а також стусани, ляпаси тощо);

– психологічний (словесні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи тощо);

– сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи сексуально характеру, відеозаписи в роздягальнях, поширення образливих чуток сексуального/інтимного характеру, сексуальні погрози або жарти тощо);

– економічний (умисне позбавлення можливості користуватися особистими предметами та речами, а також освітнього закладу: парта, стілець, туалет, стадіон).

Крім того, ми пропонуємо поділити булінг за кількістю учасників: одноособовий (індивідуальний) (булером є одна особа); груповий (акти насильства здійснюють дві та більше осіб (колективом)).

Типовими ознаками булінгу є:

– систематичність (повторюваність) діяння;

– наявність сторін (кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі);

– наслідки (психічна та/або фізична шкода, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого).

Людину, яку обрали жертвою, намагаються принизити, залякати, ізолювати від інших у різний спосіб.

Деякі науковці пропонують таку класифікацію осіб, які вчиняють булінг:

– агресивні булі (справжні насильники, дуже жорстокі, зі зниженим рівнем самоконтролю та всупереч доводам психоаналізу з високою самоповагою. Це найчисленніша категорія);

– тривожні булі (багато в чому подібні за характеристиками до своїх жертв. Власне небажання стати жертвою спонукає їх жити в атмосфері насильницьких контактів і робить булі. Поводяться переважно провокативно, чим значно ускладнюють своє життя);

– пасивні булі (на нашу думку, є різновидом тривожних, які використовують насильство для самозахисту й підвищення рівня свого престижу серед знайомих) (Znebrova, 2016, p. 12).

Детермінантами булінгу, на наш погляд, є як і загальноновизначені нині детермінанти злочинності в Україні: економічна нестабільність, відсутність ідеології в суспільстві, пропаганда агресії, АТО, трудова міграція (батьки на заробітках) та неорганізоване дозвілля дітей.

Серед причин формування особистості булі слід зазначити такі: характеристика спрямованості й самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка та рівень домагань); індивідуально-психологічна (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків); соціально-психологічна (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат у сім'ї, характер і система виховання) (Yanishevskaya, & Tymoshenko, 2018).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в авторському визначенні булінгу та створенні ефективних заходів щодо його запобігання на трьох рівнях.

Булінг – це протиправне, винне діяння, скоєне умисно, яке виявляється у тривалій агресії, пов'язаній з повторюваними насильницькими діями фізичного, психічного, економічного, сексуального характеру з боку особи або групи осіб, які мають певні переваги (фізичні, психологічні тощо), що вчинено з метою завдання особистості моральної та/або фізичної шкоди та посягає на її життя, честь і гідність.

З огляду на спрямування та суб'єкти профілактики булінгу, слід виокремити три важливі й одночасні заходи запобігання, які мають спільне

завдання – зниження рівня булінгу серед дітей у сучасних умовах: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний.

Залежно від характеру заходів, необхідно зазначити такі блоки заходів запобігання на загальносоціальному рівні булінгу: економічні, правові; організаційно-управлінські (підвищення ефективності роботи освітніх закладів, організація дозвілля дітей у позанавчальний час); соціальні; інформаційні; морально-виховні (ідеологічні).

На загальносоціальному рівні пропонуємо вжити такі заходи:

1) прийняти Комплексну загальносоціальну програму запобігання булінгу в Україні до 2024 року. У зв'язку з відсутністю належного фінансування на запобігання булінгу та необхідністю створення мобільного реагування на це явище слід залучити інвесторів з підтримки держави;

2) створити Start up безкоштовного мобільного онлайн-додатку, в якому жертва зможе анонімно звернутися до спеціаліста/психолога або юриста в разі вчинення стосовно неї булінгу й отримати належну допомогу, а також спілкуватися у групах з іншими жертвами заради підтримки й порад. За допомогою такого листування можна організовувати анонімні зустрічі, місце та час проведення яких визначає координатор чату;

3) застосувати канадський досвід: розповсюдження через ЗМІ онлайн-матеріалів про те, як протидіяти насильству та домаганням, розпізнавати ситуації насильства й куди звертатися по допомогу, а також як повідомляти про насильство та домагання, проводити перевірку волонтерів для того, щоб розпізнати й не допускати до дітей тих, чия поведінка може становити ризики для них. Ця інформація також містить корисні поради для батьків, тренерів, учителів і волонтерів;

4) ініціювати до Верховної Ради та Уряду: введення окремої статті, яка передбачає відповідальність з 16 років за вчинення суспільно небезпечних діянь, що кваліфікуються як булінг. Пропонуємо розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» доповнити ст. 261² КК України «Булінг учасників освітнього процесу» та викласти у редакції:

Булінг – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства щодо учасників освітнього процесу та поза межами закладу освіти, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності та внаслідок чого могло бути чи було заподіяно шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого – карається громадськими роботами (130–240 годин) або арештом (на строк до шести місяців);

– ті самі дії, учинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, караються обмеженням (на строк до п'яти років) або позбавленням волі (на строк від одного до трьох років);

– ті самі дії, вчинені щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані, караються позбавленням волі (від трьох до п'яти років).

На спеціально-кримінологічному рівні слід проводити заходи стосовно окремих груп осіб (батьків, учителів, учнів). Ефективним заходом на цьому рівні буде запровадження тренінгів, семінарів за різними напрямками: психологічні (як не стати жертвою булінгу, реагувати на булінг, ознаки осіб, що піддаються булінгу); просвітницькі (правове виховання) із залученням психологічних служб, органів управління освітою, членів громади, церкви, правоохоронних служб, громадських та урядових організацій;

Одним із провідних суб'єктів запобігання булінгу на спеціально-кримінологічному рівні є Національна поліція України, щодо діяльності якої пропонуємо внести доповнення у відомчі інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (наказ МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044) і дільничних офіцерів поліції (наказ МВС України від 28 липня 2017 року № 650). У розділ III п. 2 «Взяття на профілактичний облік підлягає дитина» додати підпункт: «яка не досягла 18 років і вчинила булінг у будь-якій формі (дитина-булі)»; у розділ V «Організація роботи ДОП з особами, які перебувають на превентивному обліку» абзац 2 «ДОП ставить на превентивний облік та в межах своєї компетенції проводить профілактичну роботу» доповнити пунктом: «з особами, які досягли 18-річного віку та скоїли булінг (цькування) учасника освітнього процесу».

Індивідуальний рівень стосується окремої жертви. Індивідуальне запобігання булінгу дає змогу розв'язати проблему шкільного насилля для однієї особи. Також цей шлях передбачає роботу з жертвою, переслідувачем і свідком. Головною умовою цього рівня є завчасне виявлення можливих та реальних жертв, робота з ними. Основний засіб подолання комплексу жертви – це підвищення її самооцінки.

Запобігти булінгу слід за такими принципами:

1) конфіденційність;

2) етапність (вивчення ситуації, підготовка спільноти, згода учасників, вироблення програми допомоги, її реалізація та оцінка);

3) відмова від звинувачень будь-кого з дорослих у допущенні випадків булінгу;

- 4) категорична заборона на будь-яке насильство в школі («Скажи насильству ні!»);
- 5) комплексність (облік усіх аспектів);
- 6) міждисциплінарний принцип роботи (представники різних професій);
- 7) індивідуальний підхід у кожному випадку булінгу;
- 8) зміщення акценту для кривдників із покарання на їх реабілітацію (за винятком небезпеки для інших і порушень закону).

Висновки

Ефективне запобігання булінгу як суспільно небезпечному, протиправному діянню можливе за умови:

– утвердження в державній освітній політиці заходів виховного та психологічного впливу

у форматі тренінгів і бесід, наприклад, із роз'ясненнями щодо методу ненасильницького спілкування;

– пропаганди в ЗМІ заходів запобігання та протидії булінгу, правопросвітницької роботи серед населення, передусім молоді. Наприклад, трансляція відеороликів і передач щодо цього негативного явища;

– упровадження трирівневої системи заходів запобігання булінгу та кримінальної відповідальності за таке діяння. Також необхідно умовою превенції є підготовка педагогів і психологів до роботи з таким негативним явищем у загальноосвітніх школах із залученням психологічних і правоохоронних служб, органів управління освітою, членів громади та церкви.

REFERENCES

- Berezovska, S. (2019). Naibilsha zahroza dlia ditei - konflikty v sotsmerezkhakh [The biggest threat to children is conflicts on social networks]. *tsn.ua*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-chastishayut-vipadki-bulingu-sudi-vzhe-rozglyanuli-mayzhe-200-sprav-1416465.html> [in Ukrainian].
- Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: vid 1 hrud. 1984 r. No. 8073-Kh [Code of Ukraine on Administrative Offenses from December 1, 1984, No. 8073-Kh]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, Information of the Supreme Soviet of the USSR*, 51, 1122 [in Ukrainian].
- Kolha, Yu.V. (2019). *Zvit pro rezultaty pershoho tsykladu zahalnodержavnogo monitorynhovoho doslidzhennia yakosti pochatkovoї osvity "Stan sformovanosti chytatskoї ta matematychnoi kompetentnosti vypuskniv pochatkovoї shkoly zakladiv zahalnoi serednoi osvity" 2018 r.* [Report on the results of the first cycle of a nationwide monitoring study of the quality of primary education "State of formation of reading and mathematical competences of graduates of elementary schools of general secondary education institutions" 2018]. (Vlos. V). Kyiv. Retrieved from http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019_ZVIT_MDYAPO_CHASTYNA-5_BULING.pdf. doi: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-117-127> [in Ukrainian].
- Konovalov, A. (2013). Podkhody k rabote s travley v shkole i shkolnye sluzhby primireniia [School harassment and school reconciliation services]. *Teorii bullinga i "shkolnaia vosstanovitelnaia konferentsiia", Theories of bullying and the "school rehabilitation conference"*. Retrieved from <http://www.8-926-145-87-01.ru> [in Russian].
- Meaning of "bully" in the English Dicteonary. (1998). *British Columbia Ministry of Education*. Retrieved from <https://dictionari.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translations>.
- Morozov, O.A. (2010). Osobennosti bullinga i mobbinga v Rosii [Features of bullying and mobbing in Russia]. *Aktualnye problemy aviatsii i kosmonavtiki, Actual problems of aviation and astronautics*, 6, 262-263 [in Russian].
- Myskevych, T. (2019). Rehuliuвання проблеми булінгу на законодавчому рівні: pershi kroky Ukrainy ta svitovy dosvid [Regulating the problem of bullying at the legislative level: Ukraine's first steps and world experience]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia, Public opinion on law-making*, 18-22. Retrieved from http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4110:regulyuvannya-problemi-bulingu-na-zakonodavchomu-rivni-pershi-kroki-ukrajini-ta-svitoviy-dosvid&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
- Pazychuk, A. (2019). Piv roku borotby z ts kuvanniam u shkolakh - pidsumky eksperta [Half a year of bullying in schools - expert results]. Sait "Hromadskyi prostir", Site "Public space". *www.prostir.ua*. Retrieved from <https://www.prostir.ua/?news=piv-roku-borotby-z-ts kuvanniam-u-shkolakh-pidsumky-eksperta> [in Ukrainian].
- Ponomarev, V.I. (2013). Issledovaniia aktsentuatsiy kharaktera uchastnikov bullinga v kontingente podrostkov regionalnogo sotsialnogo zavedeniia dlia nesovershennoletnikh [Studies of accentuations of the character of bullying participants in the contingent of adolescents of a regional social institution for minors]. *Svit medytsyny ta biolohii, The world of medicine and biology*, 3(39), 126-130 [in Russian].
- Randall, P. (2001). *Bullying in Adulthood. Assessing the Bullies and Their Victims*. USA. Retrieved from <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>.
- Rehuliuвання проблеми булінгу на законодавчому рівні: pershi kroky Ukrainy ta svitovy dosvid [Regulating the problem of bullying at the legislative level: Ukraine's first steps and world experience]. (n.d.). *www.nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4110:regulyuvannya-problemi-bulingu-na-zakonodavchomu-rivni-pershi-kroki-ukrajini-ta-svitoviy-dosvid&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].

- Sait "Yuryskonsult. Narodnyi pravovy portal", Site "Legal Counsel. People's legal portal". *legalexpert.in.ua*. (2019). Komentar, Comment, 127. Retrieved from <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1807-127.html> [in Ukrainian].
- Yanishevskaya, K.D., & Tymoshenko, O.O. (2018). *Deiaki problemy bulinhu v Ukraini ta shliakhy yikh vyirishennia [Some problems of bullying in Ukraine and ways to solve them]*. Retrieved from https://revolution.allbest.ru/psychology/01028953_0.html [in Ukrainian].
- Znebrova, A.O. (2016). Bulinh yak riznovyd katuvan sered nepovnoletnikh [Bullying as a type of torture among minors]. *www.nusta.edu.ua*. Retrieved from <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Zhebrova-Anastasiya-Oleksandrivna.pdf>. doi: <https://doi.org/10.18411/d-2016-154>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Березовська С. Найбільша загроза для дітей – конфлікти в соцмережах. 2019. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-chastishayut-vipadki-bulingu-sudi-vzhe-rozglyanuli-mayzhe-200-sprav-1416465>.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 1 груд. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1996. № 51. Ст. 1122.
- Кольга Ю. В. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2018 р. Київ, 2019. Частина V : Булінг у початковій школі. 50 с. URL: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019_ZVIT_MDYAPO_CHASTYNA-5_BULING.pdf. doi: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-117-127>.
- Коновалов А. Подходы к работе с травлей в школе и школьные службы примирения. *Теории буллинга и «школьная восстановительная конференция»*. 2013. URL: <http://www.8-926-145-87-01.ru>.
- Meaning of «bully» in the English Dicteonary. *British Columbia Ministry of Education*. 1998. P. 379. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translations>.
- Морозов О. А. Особенности буллинга и моббинга в России. *Актуальные проблемы авиации и космонавтики*. 2010. № 6. С. 262–263.
- Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. С. 18–22. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4110:regulyuvannya-problemi-bulingu-na-zakonodavchomu-rivni-pershi-kroki-ukrajini-ta-svitovij-dosvid&catid=8&Itemid=350.
- Пазичук А. Пів року боротьби з цькуванням у школах – підсумки експерта. 2019. *Громадський простір* : [сайт]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=piv-roku-borotby-z-tskuvannyam-u-shkolah-pidsumky-eksperta>.
- Пономарев В. И. Исследования акцентуаций характера участников буллинга в контингенте подростков регионального социального заведения для несовершеннолетних. *Світ медицини та біології*. 2013. № 3 (39). С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_med_2013_3%2839%29_41.
- Randall P. Bullying in Adulthood. *Assessing the Bullies and Their Victims*. USA, 2001. P. 12–13. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>.
- Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4110:regulyuvannya-problemi-bulingu-na-zakonodavchomu-rivni-pershi-kroki-ukrajini-ta-svitovij-dosvid&catid=8&Itemid=350.
- Юрисконсульт. Народний правовий портал : [сайт]. Коментар. Ст. 127. 2019. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1807-127.html>.
- Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. 2018. URL: https://revolution.allbest.ru/psychology/01028953_0.html.
- Жеброва А. О. Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. 2016. С. 12. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Жеброва-Анастасія-Олександрівна.pdf>. doi: <https://doi.org/10.18411/d-2016-154>.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2019

Myroniuk T. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Criminology and Penal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6902-7565>;

Zaporozhets A. – Senior Operator of the Strategic Investigation Department of the National Police of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8955-9764>

Improvement of Measures against Bullying in Ukraine

The **purpose** of the article is to clarify the concept of «bullying», to identify its main features, causes, types, subjective composition for further modernization of measures to prevent it in Ukraine; formulating appropriate proposals and recommendations for improving the criminal defense of a person against bullying in Ukraine. **Methodology.** In the course of the research, the dialectical method of scientific knowledge of social and legal phenomena in their contradictions, development and changes was used, which makes it possible to objectively assess the level and effectiveness of prevention of violence against minors in Ukraine; a formal-logical method that identifies elements of a legal mechanism for preventing violence. The comparative legal method is used in the analysis of current legislation and international regulations; statistical – in the analysis of empirical data and in the process of researching statistical material in order to obtain a mathematical basis for processing the results of the survey, questioning and justification of the conclusions of scientific work; formal logic (analysis and synthesis, hypothesis) – in determining the main directions of scientific work and the main problematic issues. The theoretical basis of this publication was the work of domestic and foreign scientists on the aspects of preventing bullying. The **scientific novelty** of the publication is that the author's concept in «bullying» is formulated, the main determinants of bullying among children in Ukraine are established, the close correlation of bullying with violent crime is proved, some forms of correlation between bullying and crime are established, with other deviant manifestations in a society that has in common with it the nature of occurrence expressed in aggression, namely, committing murder, committing suicide, and torture. It is because of an in-depth study of the determinants of bullying and the perpetrators that it is possible to increase the effectiveness of criminal prevention activities. **Conclusions.** Based on the results of the scientific search, it is proposed to consider the criminal liability of children who have reached the age of 14 for committing bullying. After all, securing such responsibility in the Criminal Code of Ukraine could be one of the means of preventing and counteracting bullying. Also, a three-tier system of preventing «bullying» in Ukraine is proposed.

Keywords: bullying; cyberbullying; victim of bullying; buller (bully); observers; determinants of bullying; international experience; counteraction to bullying in Ukraine.